

ЈУБИЛЕЈИ

Сто година од почетка првог свјетског рата

Радослав РАСПОПОВИЋ*

ПРВИ СВЈЕТСКИ РАТ У ИСТОРИЈСКОЈ НАУЦИ НА КРАЈУ XX И ПОЧЕТКОМ XXI ВИЈЕКА

О појавама ревизија историје или погледима на прошлост
из „нове историјске перспективе“

ABSTRACT: This paper is related to the outbreak of World War I, causes that led to it and the main responsibility. Given that the question of responsibility for the beginning of the war and its catastrophic consequences has been discussed with a great interest and interpreted in a “new” historiographical way in the last decades, the author sought to answer the question of looking at the past “from a new perspective” with whether it is about “scientific modernity” or whether the attempts of new historical perception of the Great War should be understood as a classic attempt to revise history.

KEY WORDS: World War I, assassination in Sarajevo, Great War, responsibility for the war, casus belli, Germany, Austria-Hungary, Serbia, Franc Ferdinand...

У радовима у европској историографији, насталим у посљедњим деценијама, углавном се могу наћи оцјене да се прекретница у историји Европе десила неочекивано у јулу 1914. у вријеме када се, с обзиром на степен разарања и могућност трагичних посљедица, свјетских размјера, такав развој догађаја није очекивао. Да би се илустровало у којој мјери се то косило са самопоуздањем и економским напретком, као и оствареним резултатима током друге индустријске револуције, у литератури се истиче податак да је: Европа (је) крај деветнаестог и почетак двадесетог вијека сачекала заборавивши шта рат заправо значи.¹

---

* Аутор је научни савјетник у Историјском институту Црне Горе.

¹ Др Војислав Павловић, *Први свјетски рат: одговорност и дуго трајање*, поговор у књизи Анике Момбауер: *Узроци првог светског рата*, Београд 2013, 211.

Под плаштом таквих оцјена, дијалог о узроцима, кривици и кривцима за Први свјетски рат, у сусрет стотој годишњици од његовог почетка, наставља се са новим интензитетом али и другачијим интерпретацијама, или „модерношћу у читању“ углавном познате фактографије. Сви су изгледи да ће се одавно започети дијалог о узроцима, последицама и кривици за Први свјетски рат, и поред више десетина хиљада написаних књига и стотине хиљада страница публикованог текста, кроз нова издања, проширити из XX и на наредне деценије XXI вијека.² При томе доста од онога што је већ написано у XXI често се означава покушајем ревизије историје о Првом свјетском рату, која се са битним елементима који је чине, претворила у расправу о посматрању појава „из нове историјске перспективе“ тј. о питањима која се током ранијих дијалога о узроцима и кривици за Велики рат, у основи нијесу ни постављала. Тада су, у бројним радовима, најважније историографске анализе извршене, и главне, рекли бисмо врло утемељене, оцјене дате. То је урађено уз превасходно уважавање историјске фактографије која је обимно публикована, нарочито серије званичних докумената, у земљама побједницама али и у Њемачкој и у Аустрији, тако да је и тада постојала могућност погледа на рат уз уважавање различитих политичких перспектива³.

² Кристифор Кларк, у књизи: *Mesečari, kako je Evropa krenula u rat 1914.* наводи да је прије двадесет година било 25.000 књига и и чланака посвећених Великом рату. За потврду ове тврдње наводи оцјене Johana W. Logdona у књизи: *July 1914: The Long debate, 1918* (tri тома, Oksford, 1953). Сам аутор корисним за ову дебату на страни 485 своје књиге навео је следеће ауторе и радове: John A. Moses, *The Politics of Illusion: The Fischer Controversy in German Historiography* (London, 1975); Anika Mombauer, *Uzroci Prvog svjetskog rata: sporenja i saglasnosti, prevod s engleskog Ksenija Todorović* (Klio, Beograd, 2013); W. Jäger, *Historische Forschung und politische Kultur in Deutschland. Die Debatte um den Ausbruch des Ersten Weltkriegs 1914-1980* (Göttingen, 1984), str. 63-86; James Joll, „The 1914 Debate Continues: Fritz Fischer and His Critics“, *Past & Present*, 34/1 (1966), str. 100-113 i odgovor u: P.H.S. Hatton, „Britain and Germany in 1914: The July Crisis and War Aims“, *Past & Present*, 36/1 (1967), str. 138-143; Konrad H. Jarausch, „Revising German History. Bethmann Hollweg Revisited“, *Central European History*, 21/3 (1988), str. 224-243; Samuel R. Williamson i Ernest R. May, „An Identity of Opinion. Historians and July 1914“, *Journal of Modern History*, 79/2 (jun 2007), str. 335-387; Jay Winter i Antoine Prost, *The Great War in History. Debates and Controversies, 1914 to the Present* (Kemberidž, 2005). Видјети: Кристифор Кларк : *Mesečari, kako je Evropa krenula u rat 1914*, Smederevo 2014, XXII

³ У Њемачкој је у 58 томова објављено 15.889 званичних докумената у публикацији: *Die Grosse Politik.* Иако циљеви издања нису били научни, већ политички, да се „оповргне теза о ратној кривици“ оно је свакако користан извор података и за савремене упоредне анализе. Сличног значаја и карактера је и осмотомна збирка *Öngarns Aussempolitik, publikovana 1926.* са званичним документима аустријске владе. Велика Британија је почела објављивање своје документације о узроцима рата у едицији: *British Documents on the Origins of the War.* Званичне збирке докумената објављене су

I

У савременој историјској науци тенденције су да се садржај многих раније изречених судова покушава да другачије протумачи. Таква појава упућује на крупан разлог због кога све примјере ревизије историје, као и разлоге због којих се дешавају и модернитете којим се правдају, треба научно изучити. Кроз овај текст чини се скромни покушај у том правцу, а таквих је, на много озбиљнијем нивоу, у радовима већег обима било током посљедње двије деценије

У историографској литератури сусрећемо бројне оцјене, по којима се „савремена историја (се) већ дуже вријеме налази под ударом ревизионистичке историографије која под утицајем политике и њених потреба поништава постојеће знање о прошлости“⁴. Саопштавају се критички интонирани ставови да се сви случајеви промјене ранијег знања, у виду прилагођавања закључака захтјевима политике, због „промијењене историјске перспективе“, врше сходно редукованом циљу, што подразумијева „анализу суженог броја историјских извора“, тј. оних који пожељна тумачења чине увјерљивијим.

Зависно од степена коришћења претходног методолошког приступа, свакако су тачне и оцјене, кад је о нашој теми ријеч, да се, без стварног основа понекад⁵ може говорити, заиста, и о „гушењу гласа историча-

у Совјетском Савезу, Француској, Италији. Публиковане серије архивске грађе пратили су и мемоари познатих личности: Vetman Holvega, Д. С. Дазонова, а посебно обимно је било деветотомно издање мемоара француског председника Рејмона Поенкареа. Видјети: Кристифор Кларк: *Mesečari, Kako je Evropa krenula u rat 1914*, XXI.

⁴ Мира Радојевић, Љубодраг Димић, Србија у великом рату 1914-1918, Београд, 2014, 5.

⁵ Кажемо понекад јер су и у XXI вијеку писани радови, који по саопштеним ставовима обесмишљавају сваки покушај ревизије. Тако на примјер: Livija Kardum пише: „Smrću Franje Ferdinanda i supruge stvorena je više nego delokatna situacija, jer se radilo o ubistvu austrougarskog prestolonasljednika, dakle zločinu koji se nikako nije smio ignorirati, a zapravo u samoj Dvojnoj monarhiji bilo je više onih koji su njegovu smrt primili s olakšanjem nego s iskrenim žaljenjem i tugom. Nisu tugovali ni Nijemci, a posebno Mađari, koji su svo vrijeme strahovali od njegovih unutarnjih organizacijskih namjera (uvođenje trijalizma ili federalizma), koje su mogle ugroziti vladajući položaj Nijemaca i Mađara nad ostalim narodima Austro-Ugarske. Sam car Franjo Josip, ipak, ipak se nije nikada mogao pomiriti s morganatskim brakom svoga nećaka i nasljednika. (**Morganatski brak** je brak između osoba nejednakog društvenog ranga- прим R.R.). Titule i povlastice koje muž ima ne mogu se prenositi na ženu i djecu rođenu u ovom braku. Ovakav brak je takođe poznat i kao „ljevoruki brak“ jer na ceremoniji vjenčanja mladoženja drži svojom lijevom rukom desnu ruku mlade, umjesto desnom rukom lijevu ruku mlade, kako je to običaj), dok je u militantnim krugovima na čelu sa šefom generalštaba Conradom ubojstvo Franje Ferdinanda bila dobra pogodba da se uz pomoć Njemačke jednom za uvijek obračuna sa Srbijom“. Livija Kardum, *Europska diplomacija i Prvi svjetski rat*, Zagreb, 2006, 55

ра“, односно историјске науке. Тачно је, такође, да оно може бити узроковано једино „политичким интересима центара моћи за промјеном историографске слике, у конкретном случају о Првом свјетском рату“. ⁶ С друге стране, о степену „научности“ таквих анализа, говори и познати став да свако преиспитивање појава из прошлости треба посматрати у складу с „потребом критичке анализе историјских извора“, методама историјске науке, кроз визуру историјског времена, односно, у овом случају, у оквиру епохе Великог рата. То даје много јаснији, а свакако и тачан, приказ онога „шта се заиста десило“. ⁷ Свакако да сви други приступи, који имају за циљ: да „прилагоде закључке“ жељеним оцјенама, представљају „радикални обрт у истраживању прошлости“ и могу се сматрати „нападом на нучни метод“ али и облик обесмишљавања „друштвеног сјећања“ који „доводи у питање сврсисходност историјске науке“. ⁸

Свакако да су крупне друштвене промјене које су започеле крајем ХХ вијека утицале на стварање простора за „аргументе“ о новом „истраживачком сензибилитету“ савремених историчара и „новим погледима“ на догађаје који се се десили крајем ХИХ и почетком ХХ вијека. Али, и у настојањима да, у најбољој намјери, разумијемо појаву „нових погледа“ на познате чињенице, није научно прихватити да се прошлост може мијењити, или „иновирати“. Самим тим ни стварни узроци и бројни разлози којима су до сада објашњавани почетак и катастрофалне посљедице Великог рата не могу се без нових „архивских открића“ и ваљаних аргумената и њихове анализе, методама историјске науке, поништити.

То, опет, не значи да су нелегитимни покушаји савремених изучавалаца нових или мање или више познатих артефаката основног чињеничног стања, и да се они не могу, с вишег степена достигнутих ширих научних знања, коришћењем научних метода, анализирати и евентуал-

⁶ Мира Радојевић, Љубодраг Димић, *Србија у Великом рату 1914-1915*.

⁷ Аргументација коју у том смислу износи Ливија Кардум битно се не разликује од навода Сава Живанова. Он пише: „Главни носиоци ратне политике против Србије у Бечу и пре атентата били су начелник Генералштаба Конрад и генерали Кробатин (војни министар) и Поћорек (шеф земљске владе у Босни и Херцеговини), а њима се после атентата прикључио и министар спољних послова Берхтолд. Остарели цар Фрањо Јосиф био је у прво време неодлучан. Да би атентат претворили у *casus belli* настојали су да докажу да је за атентат крива влада Србије.... За рат против Србије била им је потребна подршка Немачке, чак је и Хенцендорф сматрао да би ризично било поћи у рат без њемачке сагласности и подршке, јер би Аустро-Угарској - руке биле везане“. Након ових оцјена Живанов експлицитно закључује: „Судбина рата или мира решавала се у Берлину, иако је иницијатива за рат потекла из Беча“. Сава Живанов, *Европа пред прв светски рат, корени, узроци и поводи Великог рата*, Београд 2014, 255.

⁸ Исто, 6.

но правити помаци у сагледавању појава. Дакле, једино уз употребу научне методологије могу се потврдити или оспорити, са вишег сазнајног нивоа, или другачије разумјети, релевантне историјске чињенице о узроцима и стварној кривизи за до тада највећу катастрофу у историји човјечанства. Такав карактер свакако немају радови који представљају „ревизионистички удар“, у којима се историјске чињенице оспоравају односно мијењају под утицајем политичких потреба. Настанком радова из тзв. ревизионистичке историографије, заправо, исказује се намјера да се, као и у неким другим случајевима, са „промијењеном перспективом“ или „модерним начином тумачења“ догађаја започетих у јуну 1914. и појава с њима везаним, већ саопштени чињенични судови промијене, односно другачије протумаче.

У мелтинг поту савремених ставова о Великом рату, измијешана су класична знања с новим интерпретацијама његове суштине. Свакако је неспорно то што у својим радовима потцртавају савремени историчари, да је, обухватајући све слојеве друштва, Први свјетски рат довео до тада „незамисливе катастрофе у историји Европе“. Он је показао „мрачну страну економске, научне и географске експанзије друге половине деветнаестог и почетка двадесетог века“.⁹ Истина је, такође, да је он значио велику историјску преломницу, али да то не чини сувишним постављање питања о стварним карактеристикама времена које је претходило Првом свјетском рату, и улози међународних субјеката у њему, као и сличних питања за вријеме које је у поратним годинама слиједило.

Тако можемо покушати да разумијемо зашто се, на примјер, период до 1914. „у француској историографији“ назива *La belle époque* или *лијено доба* европске историје, али и да се запитамо да ли је оно заиста, у свој својој пуноћи, таквим било.

Лијено доба европске историје, у темпоралном смислу, у историографији не само Француске, одређује се временом од окончања борби за уједињење италијанског и њемачког народа и пропасти Париске комуне, до средине 1914. Самим тим логично је запитати се шта је чинило љепоту тог времена, и да ли се година у којој се збио атентат у Сарајеву 1914. заиста може узети за „Посљедње љето Европе“, односно као крај епохе њеног мирног просперитета.¹⁰ Ако се главним критеријумима „лијепог доба“ могу сматрати одсуство великих ратних сукоба и међународних криза, уз непромјенљивост граница на геополитичкој карти Европе, гдје онда у оквиру његових наведених хронолошких и квалитативних граница можемо смјестити Велику источну кризу, Бер-

⁹ Dr Vojislav Pavlović, *Prvi svjetski rat: odgovornost i dugo trajanje*, pogovor u knjizi Anike Mombauer, 212.

¹⁰ Дејвид Фромкин, *Посљедње љето Европе*, Ко је започео велики рат, Београд 2006.

лински конгрес и његове геополитичке резултате,¹¹ Анексиону кризу из 1908. или Балканске ратове 1912-1913. Све су то догађаји из времена *La bela Epoque*, и десили су се прије: „Последњег љета Европе 1914“.

Са истом аргументацијом можемо поставити и питање на чему се темеље закључци да је Европа „испуњена позитивистичким самопоуздањем“, кога је несумњиво било: „крај деветнаестог и почетак двадесетог вијека“ сачекала „заборавивши шта заправо рат значи“ и да ли је заборав таквих размјера у Европи уопште био могућ. Ако јесте, треба да се запитамо како „последње љето Европе“, као лијепо уобличена синтагма за крај мирног, „безбрижног“ и просперитетног живота Европљана друге половине XIX и почетка XX вијека, може да обухвати и такве догађаје, тј. оне које смо већ поменули (Велику источну кризу, Анексиону кризу 1908...) али такође и догађаје који су се одиграли при његовом крају, у виду ратног сукоба балканских држава.

Штавише, да ли је могуће да се услед „заборава на рат“ избришу из сјећања десетине хиљада „скорих“ жртава тј. погинулих и рањених 1912-1913, а да се „љепота епохе“ не наруши.¹²

Имамо у виду резултате ратовања најприје у Првом балканском рату, балканских држава, савезница - против Османског царства, којим је ријешено Источно питање, а онда и у Другом, између тих истих држава, али тада међусобно посвађаних бивших ратних савезника, око подјеле територија некадашње Османске царевине у Европи. Нијесу ли у оба та сукоба биле инволвиране и европске велике силе, барем политички ако не и војно. На крају, да ли се, управо зато, може казати да се, сходно претходно реченом одређењу, једно од можда *последњих* љета Европе десило раније, током сурових балканских ратова, са десетинама хиљада погинулих Европљана, или, се можда зачело и много прије, када се кренуло са формирањем, а затим у све отворенију подјелу, још не конфротацију, европских сила сврстаних у посебне коалиције.¹³

¹¹ У свом капиталном двотомном дјелу: „Стварање Југославије 1790-1918, у другој књизи проф. Др Милорад Екмечић је негативно оцијенио значај Берлинског конгреса не само за југословенско уједињење и добијање заједничке границе Србије и Црне Горе, већ је изрекао и много ширу оцјену о његовој историјској улози написавши да је: „Берлински конгрес био (је) први отворени ударац који је намачки империјализам у походу ка светској моћи задао балканским народима“. Милорад Екмечић, *Стварање Југославије 1790-1918*, књ.2, Београд 1989, 324-326.

¹² Проф. др Бошко Бојовић, *Велике силе и балкански ратови као предигра Великог рата*, Сто година од почетка Првог свјетског рата, Београд 2014, 109-113.

¹³ Како је текао процес политичког груписања а затим све израженијег конфротирања европских сила сликовито говоре редови који слиједу, исписаном руком znalца, познатог историчара професора Београдског универзитета Андреја Митровића: „Двојни а онда Тројни савез представљали су прво модерно груписање сила. Током деценија с краја 19. и почетка 20. века показало се да Намачка тај блок држава покушава да искористи за своје јачање и ширење. Управо због те немачке тежње, почело је добрим

А Балкан би и у једном и у другом случају требало сматрати Европом. Не само географски, већ и зато што су у рјешавање његове судбине, у двије различите фазе међусобних односа балканских држава, на различит начин биле укључене поједине не само велике европске силе, већ и блоковске структуре којима су припадале. То што, у ратне сукобе у оба случаја, експлицитно нису били укључени већ војно уобличени коалициони блокови, директно се конфротирајући, не значи да се имплицитно у њима нису политички ангажовали и да то нису били ратови у којима оне нису имале своје крупне интересе.

И у једном и у другом балканском рату, током „лијепог доба“ Европе, владе европских великих сила водиле су политички рат, и разрађивале војне и политичке планове настојећи да своје коалиционе структуре учврсте баканским државама у којима су дуго имале политички утицај. Балкански ратови били су у извјесном смислу и провјера политичке и војне моћи, односно утицаја, блокова великих сила на Балкан, којим на крају нису биле задовољне ни Аустроугарска ни Њемачка. За централне силе: „политичка ситуација није била добра ни споља ни унутра. Аустроугарска је била у очигледној кризи, Румунија је клизила ка Антанти, Италија се руководила само својим најужим интересима.“¹⁴ Сем тога: „унутар Тројног савеза Аустроугарска је западала у све оштрије сукобе са Италијом и Румунијом“, а у „политици привлачења Грчке и Србије ништа се није постигло“. То је значило да су: „њемачки и аустроугарски простор на Балкану и њемачки балкански излаз на Блиски исток постајали све ужи“.¹⁵ Француски и британски капитал је све више продирао у „простор дотадашње њемачке доминације, у Румунију, Аустро-Угарску и прије свега у Турско царство“.¹⁶

У Њемачкој су били свјесни те опасности. Не случајно, тих година Вилхем II ја направио „маргиналију“ на једном службеном акту: „да Гали помогнути Британцима хоће да нас избаце из седла на Истоку“, али да ће пошто су у питању „животни интереси: „Рајх ићи на све или

делом и груписање осталих сила у други, супарнички блок, најпре француско-руским зближавањем почетком 90-их година 19. века, затим француско-британским „срданним споразумом“ из 1904. и, најзад британско-руским споразумом 1907. Тако је настао блок Антанте и Тројног споразума. Само име показивало је да у питању није био никакав савез него споразум којим су чланице блока отклањале своје неспоразуме и на тај начин омогућавале заједничко иступање у међународним односима. Унутар ове коалиције, међутим, Француска и Русија су биле везане одбрамбеним савезом којим су се обавезале да једна другој гарантују територијални интегритет и да војно помогну у случају да једна од њих буде без своје кривице војно нападнута“. Андреј Митровић, *Продор на Балкан и Србија 1908-1918*, Београд 1981.

¹⁴ Андреј Митровић, *Продор на Балкан и Србија 1908-1918*, 172

¹⁵ Исто.

¹⁶ Исто.

ништа“. Ширило се расположење да Њемачка „потегне свој оштри мач“ уколико не жели да напусти позиције на Истоку.

Такво расположење „било је веома распрострањено и све јаче што се приближавало лето 1914“. Потребан је био неки повод: „који би био погодан за мобилизацију у земљи, за пропагандни рад у иностранству и за дипломатске манипулације“. Професор Андреј Митровић сем тога наводи да је „генерал фон Молотке-Млађи генералу Конраду писао још 10. фебруара 1913. да је потребно имати неку добру паролу уколико рат изазове аустријска страна“¹⁷. Припреме за рат су дакле извршене много прије атентата у Сарајеву. И не без разлога цар Вилхелм II је записао 8. јуна 1914: „ускоро ће почети треће поглавље балканског рата, у коме ћемо сви учествовати“¹⁸.

А то се заиста и десило. Али, рат није био само балкански. И зар тај посредовани утицај у оквиру својих сфера интереса у Првом и Другом балканском рату, и његово *треће поглавље* са прављеним ратним плановима, није увлачио балкански простор у европске токове. Због чега би се иначе исказивала нескривена потреба да се одржи примат једног или другог савеза држава на просторима међусобно подијелених сфера утицаја на Балкану. Није ли „дивилизована“ Европа тим путем усисавала Балкан у европске политичке пројекције. Њемачко ширење на југоисток угрожавало је Србију, Бугарску, Грчку Турску, а аустроугарско: Србију, Црну Гору, Бугарску и Албанију.

У тим плановима атентат у Сарајеву је заиста био само повод. Александар фон Хојс је 1922. у својим успоменама записао: „Ја никада нисам веровао да је убиство Франца Фердинанда било припремљено у Београду и Петрограду“¹⁹. И то је заиста тачно, а то се превиђа у покушајима ревизије историје о Првом свјетском рату.

II

О свим овим питањима писали су и бројни аутори, користећи се сличном аргументацијом. Да поменемо најприје Фрица Фишера, који се шездесетих година XX вијека огласио незаобилазном студијом о узроцима Првог свјетског рата.²⁰ У њој је темељно анализирао шта је претходило рату, и све остало што је сматрао важним за разумијевање његове суштине. Са оцјенама сличним петходним, фокусирао је пажњу на

¹⁷ Исто 174.

¹⁸ Исто

¹⁹ Исто 178.

²⁰ Видјети: Fischer, Fritz, *World Power or Decline: The Controversy over Germany's Aims in the First World War*, New York 1974. Deutschland im Ersten Weltkrieg, Frankfurt 1965.

улогу Њемачке, јер архивска грађа је то наметала, и степен њеног утицаја на избијање и ток рата.

С друге страна, др Ситон Ватсон објашњавајући суштину Берхтолдовог експозеа у коме су наведени ставови: „да – Аустро-Угарска мора убудуће рачунати са тврдоглавим и непомирљивим, и насртљивим, непријатељством Србије“.²¹ Аутор додаје да су га у том мишљењу „већ одавно“... „подржавали његови стални доглавници, поименице гроф Форгач, и барон Макијо, и његов шеф кабинета гроф Хојош“.²² Даље констатује да: „на Двору и у званичним круговима није било нарочитог жаљења за сарајевским жртвама; штавише, осјећало се као да је њиховим нестанком решен многи незгодан проблем, док је уједно створен веома погодан повод за драстичну акцију.“²³ Из Берхтолдовог политичког експозеа произилази: „да су Министарство иностраних дјела и Министарство војно били од самог почетка једнодушно за непосредан нападај на Србију“. При томе је шеф генералштаба барон Конрад пожуривао на рат, „доказујући да – као толико пута за живота Надвојводе – да је свака изгубљена прилика обрачуна са Србијом, редом у годинама 1909, 1912. и 1913, стављала Монархију у мање повољан положај, и да би поновно попуштање могло имати кобних посљедица за њен углед и њену сигурност“.²⁴ У извјештају грофу Берхтолду од 2. јула 1914, Конрад је увјеравао да је акција постала: „још хитније потребна усљед отуђења Румуније и утицаја који је тиме изазван у општој војној ситуацији...“.²⁵

Аустроугарски амбасадор у Берлину Сегени, 12. јула 1914. писао је аустроугарском министру Берхтолду да: „као и император Вилхелм, тако и сви други овдашњи компетентни фактори не само да су потпуно ријешени да подрже Монархију у својству вјерног савезника, него чак изражавају и одлучну ријешеност да нас подстакну да не пропустимо садашњи тренутак да ступимо на најенергичнији начин против Србије, и једном заувјек ликвидирамо то револуционарно гнијездо, остављајући нам пуну слободу избора“.²⁶

III

Тако су на узроке и кривце за рат гледали писци историје Великог рата и његови актери. Али у савременим приступима жеља да се њихови

²¹ Ситон – Ватсон, *Сарајево, студија о узроцима светског рата*, Загреб 1926, 114

²² Исто.

²³ Исто.

²⁴ Исто.

²⁵ Исто.114-115

²⁶ Вячеслав Шацилло, *Первая мировая война 1914-1918, факти, документи*, Москва 2003, 52

ставови аргументовано оповргну у оквиру *нових погледа* на Први свјетски рат, није видљив на бази факата, већ у контексту „нових виђења“ односно „нове перспективе на Велики рат“. То се чини и тако што се у оквиру назначених анализа извлаче вишезначне синтагме којима се релативизују до сада саопштавани аргументи и на њима засноване оцјене и неспорна фактографија. Тиме се укупан приступ своди на настојање да се поглед на прошлост уклопи у „нову историјску перспективу“.

Такав примјер представља, рецимо, из контекста извучену мисао Франца Фишера, и њено истицање у први план, да је 1914. било „најљетније лето Европе“. Читаоцима се на тај начин кроз сегмент Фишеровог дјела, у духу „модернитета“ и „промијење перспективе“, нуди представа о цјелини садржаја његове књиге, осјенчана бојама које у контексту сличних синтагми савременог читаоца остављају у недоумици шта се заправо том истргнутом кованицом и њеним цитирањем жели да каже о погледима Франца Фишера на Први свјетски рат и његове узроке. На такав начин се ФишEROVA реторичка мисао о *најљетнијем лѐту Европе*, доводи у раван европског *лијеног доба* или *Посљедњег лѐта Европе 1914.* што, уз *промјену перспективе*, такође представља пут ка ревизији историје о Великом рату.

Оно што би се прије могло заључити везано за овакве, у основи површне анализе почетка Великог рата, јесте да оне нуде одговоре који се задржавају на дешавањима у Сарајеву у јуну 1914. И да се не иде даље у расправу о плановима за припрему за рат о којима је претходно било ријечи. За испаљене хице припадника револуционарне организације „Млада Босна“ везује се и трагедија почетка Великог рата, а сам рат, свјетских размјера, и његови узроци и посљедице се потискују у други план, и прави искорак скретањем пажње на „већу несрећу“, чињеницу да је тиме окончана епоха *лијеног доба* Европе.

Хици у Сарајеву у оваквом представљању *посљедњег лѐта Европе*, означавају носталгичан жал за цијелом једном епохом европске историје, што у себи, на први поглед, носи више трагике од оне коју је доносио сам рат. Прије него што је рат и почео, испаљеним хицима, срушен је један свијет. Европу је задесило дефинитивно уништење њене *лијене цивилизацијске бајке*. За то су били криви атентатори али у знатно већој мјери, Србија, земља која је иза њих стајала.

Осуда криваца и кривице, у овако саопштеном исказу, била је оптужујућа, до размјера кривице за рушење једне цивилизације. Путем ка ревизији историје, у којој сам рат није заузимао примарно мјесто у односу на крај *лијеног доба Европе*, иде се ка замјени теза. Коришћењем веома уопштених синтагми, готово литерарног исказа, без удубљивања у суштину, мисао се усмјерава на ревизију памћења, заборав главних

актера и процеса, а истицањем других вриједносних садржаја пошлости уз жаљење због уништавања цивилизацијских слојева прошлих епоха, закључци другачије представљају или окрећу ка другачијем вриједносном суду.

А да се Србији никаквом „ревизијом историје“ не може приписати кривица за рат види се из извјештаја мађарског министра-председника грофа Тисе императору аустроугарске Францу Јосифу од 1. јула 1914. У њему је речено: „Као прво, ми до сада немамо никаквог основа по коме би могли сматрати Србију одговорном, и започети рат са том државом, без обзира на добронамјерне изјаве њене владе.“²⁷ Он даље додаје: „Ми бисмо се нашли у крајње непријатном положају, нашли би се пред цијелим свијетом у улози рушиоца мира и започели би велики рат у најнеповољнијим условима“.²⁸

Но, иако су рационалне дилеме о започињању рата постојале, ипак је превладала ратна опција. У писму министра иностраних дјела Њемачке фон Јагова - њемачком посланику у Лондону К. М. Линовском, од 15. јула 1914. Јагов преноси оцјену Министарства да „је ствар сада о високом политичком питању, може бити о последњој могућности да се нанесе великосрпском покрету смртоносни ударац при релативно повољним условима“.²⁹ Оцјењивано је, ако Аустрија пропусти ту прилику, „да ће изгубити сваки престиж и постати у нашем (Тројном, прим Р.Р.) савезу још слабијим фактором...“.³⁰ У наставку је речено да је Њемачка заинтересована да: „њен аустријски савезник сачува своју светску позицију“.³¹

При томе се очигледно рачунало на ограничени рат. Због тога је за Јагова била веома значајна позиција Велике Британије, јер се према ранијем писму које је Сегени упутио Берхтолду, 12. јула 1914. процјењивало да Британија не би учествовала у рату због неке балканске земље. Оцјењивано је, чак и када би дошло до рата с Русијом, да се у њега не би укључила и Француска. За Русију се, пак, сматрало да се не спрема да ратује, или тачније да још увијек није војно спремна за рат.

И како се онда, ако се вратимо мало уназад, на историјски контекст о коме смо већ говорили, као логично може поставити питање: како је то Европа током свог *лијепог доба*, до Сарајева 1914. заиста била „заборавила на рат“? Претходно цитираним документом то се оповргава и у извјесној мјери објашњава зашто су разарања: материјалног, мо-

²⁷ Исто 27.

²⁸ Исто.

²⁹ Исто 52.

³⁰ Исто

³¹ Исто.

ралног, духовног, са огромним бројем људских жртава и несагледивим страдањима, и материјалним разарањима, уопше била таквих размјера. Она се свакако нису десила случајно, без политичке испланираности, дијелом и почетно и погрешне, и одлучности да до рата, неизвјесно каквих размјера, ипак дође.

У супротном, да је „заборав на рата“ заиста постојао, он би за резултат имао неспремност свих учесника за негово вођење, а то би значило да ни степен разарања ни број жртава не би могли да буду велики. То што, ипак, није било тако говори о супротном. Очигледно је да су детаљно разрађени ратни планови били сачињени и у оквиру једног и другог блока држава, много раније него што су се десили пуцњи у Сарајеву, и прије него што је сам рат почео, и да су садржали новине које ранији војни планери нијесу користили као рационалне методе у могућим глобалним сукобима. Обје коалиционе стране сада су предвиђале тотални рат, што је значило да су за такав карактер рата морале бити осмишљене и одговарајуће војне припреме, које су, кад је до рата дошло, морале, за резултат имати и веће трагичне посљедице и такве размјере какве Европа до тада није видјела.

Шта се све на плану ратних стратегија и тактика у оквиру спроведеног коалиционог груписања главних европских држава, уз развој њихове војне индустрије и милитаризације практично свих сфера друштвеног живота у њима, „током европске *La bela Epoua*“, дешавало одвећ је познато. Но умјесто да подсјећамо на све примјере *заборавности* и дешавања током стварања војних блокова, као највидљиви начин припремања за рат, који тада није експлицитно најављиван, указаћемо на озбиљност припрема ради обезбјеђења потребне спремности ако до њега дође.

IV

За разумијевање укупног политичког асположења будућих ратних противника вриједно је скренути пажњу на новину у теорији ратовања које су њихове војне припреме донијеле. Више *casus belli* није био први испаљен хитац, него су већи значај имале објаве о мобилизацији. Оне су сада биле *casus belli*.

Сликајући *лијено доба* у „новом читању историје“ свјесно се заборавља, или можда узгред помиње да су најмање биле спремне за рат, и да га отуда нису ни жељеле Србија, Црна Гора а послвије пораза 1905. и рата са Јапаном њега није хтјела ни Русија. Иако је кораке различитог значаја укључујући и стварање „неприродних војних савеза“ које је предузимала Русија, свакако у склопу припрема за рат, истовремено је

правила ратне планове по истом сценарију по коме је то чинио Шлифен, начелник њемачког генералштаба. На таквом послу на руској страни је био ангажован руски генерал Обручев. Ни на једној ни на другој страни, свакако због различитих разлога, при томе се није размишљало о ограниченом, већ једино о тоталном рату.

Умјесто тих добро познатих политичких чињеница, управо се неке од држава које 1914. нијесу биле спремне за рат, све чешће током посљедњих деценија, окривљују за његово избијање. Тако се сусрећемо са књигама: „које крајње релативизирају досадашња тумачења Првог свјетског рата, стављајући у центар тих нових тумачења Србију, а иза ње Русију, као главне узрочнике његовог избијања“.³²

Обраћање пажње истраживача и читалаца, на пуцње у Сарајеву на Видовдан 1914. као на крај *последњег љета Европе* или на крај *лијепог доба* европске историје, у новом читању историје о Великом рату, као *casus belli* су отвореније истицани пуцњи у Сарајеву, него оно што га је стварно произвело. Ишло се путем „носталгичне осуде“ збивања која су до Великог рата довела, и истовремено, у изрицању оцјена о кривици за рат, у комплексу бројних других разлога, посебно мјесто је давано активностима Младе Босне. Био је то најлакши и најпоједностављенији пут за разумијевање узрока окончања једног *лијепог доба*.

Као примјер тако уобличеног мисаоног концепта, међу дјелима насталим током последњих година, свакако предњачи Кристифор Кларк са својом књигом „Месечари“. Плаштом „носталгичног жала“ заогрнуто је вријеме окончања пуцњима *мјесечара* који су се догађајем у Сарајеву 28. јуна 1914. ушетали у европску историју „уснуло“ рушећи њено вишевијековно вријеме просперитета. Тим путем се феномен Првог свјетског рата почиње посматрати са становишта његових трагичних посљедица по европску и свјетску цивилизацију у дужем временском периоду, од од оних које су настале током самог трајања рата, а у други план се ставља све оно што је био стварни узрок његовог избијања, укључујући и актере.

Тако се из угла јасно саопштених разлога: „промијењене перспективе из које посматрамо догађаје“ која се разликује од оне „из времена шездесетих па све до осамдесетих година прошлог вијека“ дају и нове оцјене. По Кристифору Кларку, на промјену визуре је утицало окончање хладног рата тако што су: „промјене у нашем свијету условиле (су) и промјене перспективе из које посматрамо догађаје“,³³ укључујући и Први свјетски рат. А значај нове перспективе по Кларку је јако вели-

³² Миле Бјелајац, *1914-2014. Зашто ревизија, старе и нове контроверзе о узроцима Првог свјетског рата*, Броград 2014, 234.

³³ Kristifor Klark, *Mesečari*...xxv

ки, јер из ње све догађаје, па и Први свјетски рат, другачије видимо „и на други начин о њему судимо“.³⁴

Сем тога, та „суро̀ва модерност“ по којој је јулска криза започела „са групом бомбаша самоубица и свечаном поворком аутомобила“ помјера „клатно одговорности“ у супротну страну од оне на којој је било. На тај начин промјена перспективе, виђења и разумијевање појава из прошлости кроз призму „сурове модерности“, више личи на њено осавременавање несвојствене појму научности и методима историјске науке. Тим путем се слика прошлих догађаја измјешта из контекста властитог историјског времена, у оквиру којих су се било који историјски догађај или појава десили, и у оквиру којих се, заиста, једино могу и разумјети.

Да ли само због тога, у неким публикацијама објављеним током посљедње деценије често смо могли да наиђемо на резултате истраживања који су насловно или садржински упућивали на размјере трагедије и далекосежност посљедица Великог рата, па тек онда на запитаност ко је стварно крив што је човјечанство искусило све његове ужасе. И какав циљ су таквом трагичном политичком и војном стратегијом његови актери жељели да постигну.

Жаљењем због понашања „мјесечара“ који су европску историју извели из периода „лијепе епохе“ и увели у вријеме које ништа добро није донијело, постепено се зачео нови поглед на европску прошлост. У њему се значај ратне кривице, барем оне о којој говори чл. 231 Версајског мировног уговора, губио, пред размјерама трагедије које је рат донио.

Идући даље тим путем, од посљедица ка узроку, морало се стићи до логичног закључка да је за катастрофу таквих размјера каква се десила у Првом свјетском рату морало постојати више криваца, а не само Њемачка. На тај начин, односно са „промјеном перспективе“ тј. посматрањем Великог рата кроз размјере несреће и катастрофе коју је човјечанству донио, мијењао се смисао ранијег политичког контекста о кривици главних одлучилаца за његово избијање. Измијењеним начином посматрања промијењен је садржај значаја одговорности за рат Њемачке, која је првобитно означавана за главног ратног криваца.

Суштину тог новог концепта најбоље је формулисао сам Кларк, устврдивши да: „најважније питање у његовој књизи није: зашто се збио рат, нити ко га је изазвао, него како су се створиле околности у којима је настао...“. Одговор који је понудио на самопостављено питање гласио је да је „одговорност за њега (*рат*, прим. Р. Р.) прилично по-

³⁴ Исто.

дијељена“ и идући даље закључио је да би „требало да обуставимо потрагу за једним кривцем зликовцем и прихватимо да је ово била истински европска катастрофа“.³⁵

Тако се међу главним кривцима нашла и Србија. Разлог је најзглед био веома убједљив. Њене везе са организацијом Млада Босна, која је стајала иза убиства у Сарајеву. Сем тога „из новог угла“ и са нове временске дистанце: „након Сребренице и опсаде Сарајева“, према Кларку: „тешко је помислити на Србију као на пуки субјекат или жртву политике великих сила, а лакше предочити српски национализам као живу историјску силу“³⁶. С друге стране и поред позитивних оцјена које даје: „у објављеном одличном приказу о избијању рата 1914“, у коме „аутори изјављују како сама убиства у [Сарајеву] нису била узрок ничему“ и да је „корист која је у томе виђена“ довела (је) до тога да државе крену у рат“, Кларк је ипак, закључио да је „маргинализација српске а тиме и веће балканске димензије сукоба почела (је) још за вријеме Јулске кризе која је и настала као реакција на убиства у Сарајеву, али потом је промијенила карактер и ушла у геополитичку фазу у којој је Србији и њеним акцијама припало подређено мјесто“.³⁷

Сходно властитом „моралном компасу“ и другом правцу гледања на Јулску кризу и догађаје које је изазвала, у првом издању књиге „Месечари“ Кларк је користио ријеч терористи³⁸, када је говорио о „Гаврилу Принцу и његовим сарајевским саучесницима“.³⁹ Објашњавајући да тај термин „заиста може бити проблематичан“ јер, с чиме се и он слаже: „Принцип и његови другови нису били терористи у том смислу (тј. убилачки настројени зилоти спремни да побију цивиле на најгнуснији начин“, прим Р. Р.) него млади идеалисти и борци за слободу“, он је „замолио британског и њемачког издавача да замијене ријеч терориста ријечју атентатор на неколико мјеста у књизи“.⁴⁰

Но и поред исказане спремности да неке од употребљених појмова рedefинише, то није могла допринијети да укупна промјена правца гледања остане без одјека. Кларков „модернизам“ у приступу и посматрање из савремене перспективе догађаја из прошлости, једнако као његово помињање Сребренице, уз негативан утисак са уношењем појма

³⁵ Исто, xviii.

³⁶ Исто, xxv

³⁷ Миле Бјелајац, *1914-2014: Зашто ревизија, старе и нове контроверзе о узроцима Првог светског рата*, Београд 2014, 233

³⁸ Видјети: Проф. др Драган Симеуновић, *Гаврило Принцип херој или терориста?*, Сто година од почетка Првог светског рата, историјске и правне студије, Београд 2014, 249-257.

³⁹ К. Кларк : *Месечари, како је Европа кренула у рат 1914*, xxiv-xxv.

⁴⁰ Исто.

тероризма у феномен Првог свјетског рата, није могао да избјегне реакције посебно историчара из Србије. Указивано је на парадокс нове „историјске перспективе“ по којој је лакше било доказати да су „Француска и Велика Британија навели рат Немачкој, а не обрнуто“.⁴¹ Вршена су подсећања на апсурдност „аргумента“ да је „Русија починила злочин против мира јер нија пустила Србију низ воду“.⁴² Тражен је одговор на питање да ли је толико „Версајски мир био „неправедан“, посебно у члану 231, јер је створио „неприродне државе, као што су Југославија и Чехословачка“.⁴³

Посебно су противни свијести о прошлости, научној и народној, везаној за Велики рат били покушаји осавремењавања пуцњева у Сарајеву, појмом „тероризам“ и поређења облика: „дјеловања(е) омладинских организација на тлу Аустро-Угарске, са директном асоцијацијом на Ал-Каиду, моћан симбол данашњице, свеобјашњавајући појам за терор, суровост и експортовање цихадиста“.⁴⁴

Асоцијације на сличну лепену вербализама о врло озбиљним питањима, које су се из прошлости преносиле у сферу савремених међународних односа и закашњело „праведно“ суђење, *српском национализму као живој историјској сили*, сукобиле су се са старим али и новим историјским аргументима. Тако су текстови Мирослава Перишића и Мирослава Јовановића са објављеним писмима „гувернера Босне и Херцеговине генерала Оскара Поћорекa министру Билонском, 28. маја 1913, у коме се сугерише да не би требало пропустити прилику да се среде рачуни са Србијом“, мијењајући суштину о валидности оцјена *о српском национализму као живој историјској сили*, и разлогу за рат, изазвали снажна реаговања, „посебно у медијима Аустрије и Немачке“.⁴⁵

Мада тај, као и десетине других докумената, доказују да је али не у Србији: „рат био жељен и да су га пропагирани као најкорисније решење“.⁴⁶ Демантујући напоре ради ревизије историје такви документи показују разлоге због којих је Аустро-Угарска жељела рат против Србије: „да поврати свој нарушени статус велике силе, да себе докаже као савезника Немачкој, те да реши питање јужнословенских народа у тој монархији за шта је Србију доживљавала као реметилачки фактор“.⁴⁷

⁴¹ Миле Бјелајац, *1914-2014: Зашто ревизија, старе и нове контроверзе о узроцима Првог светског рата*, 233.

⁴² Исто 232.

⁴³ Исто 233.

⁴⁴ Исто 233.

⁴⁵ Исто 234.

⁴⁶ Исто.

⁴⁷ Исто.

И уз „промијењену перспективу“, Дејвид Форман, у књизи „Последње лето Европе, ко је започео Велики рат 1914?“, и поред у наслову исказане запитаности, са сличним ставовима као и београдски историчари, закључује да је Велики рат био заправо „њемачки рат“⁴⁸. Односно да су „Берхтолд (нарочито током јула) и Конрад, „посебно током августа били активни играчи у навођењу Аустрије у рат против Србије“.⁴⁹ Свој став поткрепљује тврдњом да су то: „чинили уз пуну подршку кабинета и министарстава иностраних послова Двојне монархије и, у најмању руку, уз одобравање остарјелог Цара“. Експлицитан је у ставу да „нема никакве сумње да су то били они - и учинили су то с предумишљајем“.⁵⁰

Бавећи се личношћу Берхтолда и његовом улогом у започињању рата Момбауер констатује да је он био „представник пруске јункерске официрске касте која је милитаризацијом немачког живота довела до рата“.⁵¹ Позивајући се на пуковника Едварда Хауса, секретара председника Вилсона за европску политику за вријеме Првог свјетског рата и на Париској мировној конференцији, наводи и његов став да је он био „један од оних који су 1914. године узрок предстојећег рата пронашли у немачкој милитаристичкој култури“.⁵²

Већ спомињана Аника Момбауер покушава да измири крајности у оцјенама о кривици за рат. Она констатује да: „текући консензус говори да је Њемачка у највећој мјери одговорна за рат, односно да сноси велики дио кривице, али да политике осталих европских влада такође треба узети у обзир приликом коначног суда“.⁵³ У контексту наше теме, свакако би се могли сложити с оцјеном да „све док узроци, природа и вођење Првог свјетског рат окупирају историчаре и док се књиге о рату појављују у несмањеном броју, могуће је да ће данашња сагласност прерасти у спорно питање“.⁵⁴

Жан-Пол Блед, бавећи се овом темом осим вриједне пажње монографске студије о Францу Фердинанду, бави се и хипотетичким питањима, попут оног да ли би, да није убијен “Франц Фердинанд спасио монархију“.⁵⁵ Историја владавине Франца Јозефа је показала да је

⁴⁸ Дејвид Фромкин, *Последње лето Европе, ко је започео Велики рат 1914?*, Београд 2006, 274-276.

⁴⁹ Исто 274.

⁵⁰ Исто.

⁵¹ Исто 275.

⁵² Исто.

⁵³ Аника Момбауер, *Узроци првог светског рата*, 193

⁵⁴ Исто.

⁵⁵ Жан-Пол Блед, *Франц фердинанд*, Београда 2014, 316-317. Мисли се на његове концепције преуређењу Монархије. Види фусноту:

наћи „решење“ лако, односно да је лако смислити безброј планова по којима би народи Монархије живели у економским условима и подношљивом националном положају⁵⁶. Ален Ц.П. Тејлор, међутим констатује да је „проблем био у томе да неко од тих „решења“ буде прихваћено. А тек после тога се појављивао прави проблем: може ли Хабзбуршка монархија да избегне да постане инструмент немачке доминације у Европи“?⁵⁷ Он сматра да за тај проблем није било ријешења и да је: „судбина Хабзбуршке монархије (је) одлучена у рату 1866“. Своју независност је после тога доувала: „Бизмарковој милици и могла је да је изгуби чим чи Бизмаркови наследници одустану од његове умјерене линије“, Тејлор закључује да се положај Монархије могао промјенити промјеном њене унутрашње структуре а: „у стварности би до промјене њене унутрашње структуре могло да дође само после промене, или боље рећи после катастрофалне промене њеног положаја у Европи“⁵⁸.

И мада је јасно да 1914. није била „најљетније љето“ а такође ни метафорично ни стварно ни „последње љето Европе“, свакако да је с 1914. једно вријеме заувјек окончано, можда по свом карактеру нешто мање тешко, мање зло, вријеме у коме скоро пола вијека није било ни крупних ратних катастрофа, на супрот времену какво је са Великим ратом и након њега дошло и донијело „катастрофалне промене“.

Ипак, и при таквим гледањима на промјене које је у европској историји рат донио, остаје утисак о *савременој потреби* да се Први свјетски рат „сужено посматра“, и просторно и суштински издвојено од историјских процеса који су до њега довели. И да се при томе појмовно поједностављује. Ако се фокусирамо на питање „како је рат започео“, остаје утисак да се објашњења крећу у оквиру „скраћивања историјског времена“ и занемаривања значаја главних актера ратних збивања. А да ли је то резултат нове перспективе, или свјесне другачије намјере посматрања прошлости, показатељ вријеме.

То да су аутори пишући о феномену Првог свјетског рата, у сусет обилежавању стоте годишњице од његовог почетка, попут Анике Момбауер, са извјесном дозом осуде гледали на чињеницу да је до избијања рата дошло, ипак значи да се у довољној мјери није задовољила ни поништавала потреба за утврђивањем његових узрока и тражења одговора на питања **како** и **зашто** се то десило.

Ово посебно истичемо јер се одговори **како** и **зашто** се десило „последње љето Европе“, не могу дати без оцјене догађаја који су не-

⁵⁶ Ален Ц.П. Тејлор, *Хабзбуршка монархија*, Београд 2001, 254.

⁵⁷ Исто.

⁵⁸ Исто.

сумњиво били пролог Великог рату, а који су природно, хронолошки били смјештени напосредно или у временски нешто даљу прошлост од атентата у Сарајеву. Видљив је заборав да су претходни догађаји у Европи и током “La bela ерoнquae” европске историје, били дио мотивације или разлога за тада вршене припреме за Велики рат. Умјесто тога 1914. се своди на вододјелницу епоха, а да се при томе не нуде комплекснија објашњења генезе раздвајања европских политичких водотока, ван познатих, међусобно супротстављених политичких и националних стереотипа.

Свакако да нова историјска перспектива, уколико није синоним за ревизију историје, одговоре на питања зашто и како се десио велики рат, не може тражити у „српском национализму као живој историјској сили“, већ је нужно отићи корак даље у покушају да се понуди одговор на сигурно најсложеније питање, које сублимира и одговоре на прузрок свих неријешених питања, из ближе и даље перспективе европске историје. Такав приступ разлoзима ратних разарања која су се током трајања Великог рата десила не могу се везивати за револверске хице једног припадника националноослободилачке организације „Млада Босна“, или за нови створени политички стереотип о „српском национализму као живој историјској сили“.

Чињеница је, ипак, да си пучњи на крају „последњег лета Европе“, и каснији почетак Великог рата 1914. означили пад дотадашње увјерености у властите вриједности европског просперитета, чију је духовну и моралну прогресивност замијенила, не само реторички, милитаризација свих слојева европског друштва. Истовремено су на површину испливале много реалније слике стварних темеља дотадашњег европског просперитета, које су била далеко мање осјенчене моралним сјајем којим их је освјетљавао најистакнутији дио естаблишмента европских политичких елита. Тековине које је баштинила грађанска Европа друге половине XIX вијека, лако су се урушиле.

Са окончањем Великог рата, над увјереношћу у супериорност европске цивилизације надвиле су се сјенке које су постављале питање одговорности за рат, за масакре, разарања, велике људске и материјалне жртве те цивилизацијски и морални пад у коме су учествовали милиони Европљана.

Оцјене о кривици за рат, најприје поједностављене, а касније са изразитијом тежњом за објективношћу, и ширењем одговорности на већи број учесника, данас су посебно добиле на замаху. Но оне и након окончања хладноратовске подјеле свијета, из нове перспективе, ма колико утемељене на реалном сагледавању питања: **како** и **зашто**, Великог рата, ипак не могу да пољуљају научну утемељеност онога што је

о њему већ казано, нити да пониште дјелом цитирану историјску фактографију, нити да избришу на нивоу народног памћења створене представе о њему. При том можемо рећи: „да се сарајевски атентат догодио у зениту политике равнотеже снага, када је супарничким странама - баш због учесталих политичких криза – понестало манипулацијског простора за безболно узмицање, што је значило да је за избијање ратног сукоба био потребан још само повод“.⁵⁹

А то је био атентат у Сарајеву. Њемачка је у Версају осуђена као „главни и искључиви кривац за рат. Али, како каже Сава Живанов: „пошто силни владају светом – и то не само војно, економски и духовно - Велика Немачка није више хтела да носи белег кривице за Први светски рат, него га је преносила на друге“.⁶⁰ И сасвим сигурно је да се „на почетку њене обновљене моћи, кривица (се) делила на све ратне силе.“⁶¹ Вјероватно ту је био почетак пута за промјену дотадашњих оцјена о томе **како** и **зашто** је до Првог свјетског рата дошло. Времено се у ревизији настављала добијајући на замаху са тенденцијом да се из *нове перспективе*: „кривица пребаци на мање, пре свега балканске народе“.⁶²

Најмање историјских разлога има за то да се у осудама за избијање рата кривица усмјери ка Србији. Али, у томе је и суштина ревизије, барем једног, веома важног дијела историје о Великом рату.⁶³

Велики рат је окончан на начин на који је и почео. Резултатима које је мало ко очекивао. Нестала су аустроугарско, руско, османско, њемачко царство, формирано низ нових мањих држава. Међу земљама којих више није било на геополитичкој карти Европе у својству посебног субјекта биле су Аустро-Угарска, Србија, Црна Гора.

Нова геополитичка слика Европе била је почетак времена које је и даље за основ имало питања због којих је, у суштини, Велики рат и почео. Његовим дешавањем она не само да нијесу окончана, већ напротив, додатно су учињена сложенијим, и све теже рјешивим, са ништа мање могућих посљедица, у сложеном времену које је наилазило. Не без разлога, да би јасније истакао његове посљедице, Дејвид Фромкин цитира истакнутог америчког историчара и дипломате Џорџа Кенана из 1979. године „да је дошао до сазнања да је она основна и праузроч-

⁵⁹ Livia Kardum, *Европска дипломатија и први свјетски рат*, 50

⁶⁰ Сава Живанов, *Европа пред први свјетски рат, корени узроци и поводи Великог рата*, Београд 2014, 7.

⁶¹ Исто.

⁶² Исто.

⁶³ Видјети: Ивана Крстић Мистрицеловић, др Татјана Шурлан, *Рајсов извјештај о злочинима аустроугарске војске у Србији у Првом свјетском рату*, Сто година од почетка Првог свјетског рат, историјске и правне студије, 473-489.

на катастрофа овога века“.⁶⁴ Фриц Фишер пак пише о првој катастрофи двадесетог вијека, Великом рату, „из које су проистекле све друге катастрофе“.⁶⁵

Radoslav RASPOVIĆ

THE WORLD WAR I IN HISTORICAL SCIENCE AT THE END
OF 20TH AND THE BEGINNING OF 21ST CENTURY

About the appearances of revisions or the view on the past from
“new historical perspective”

Summary

In the paper entitled: “World War I in the science of history at the beginning of 21 century”, the author seeks to, by analyzing several new monographic papers which discuss this question from different scientific perspectives in the form of experiment on the entitled topic, answer to scientific foundation of the difference in opinions about the basic question which has been asked in contemporary discussions on World War I and the responsibility for its outbreak. It could be reduced to finding answers to: Are different approaches to interpreting the Great War revision of history or “a look at the past from new historical perspective”? Considering different aspects of mutually opposing points of view, the author seeks to explain their historical background and, using the results of modern historiography, to answer the question whether the assessment of the Great War, given in the 20 century, should be revised, that is – whether this assessment can be matched with “observing the events from new historical perspective”. The author gives priority to actual historical framework which confronts the unscientific modernization of the past, trying at the same time to explain the causes which led to new tendencies in the science of history

⁶⁴ Дејвид Фромкин, *Последње лето Европе, Ко је започео велики рат 1914?*, 13

⁶⁵ Исто.